

DEVLET KAVRAMININ GELİŞİMİ VE KÜRESELLEŞMEDEKİ ANLAMI

Arş. Gör. Osman ŞİMŞEK
G.Ü. İ.İ.B.F.
Çal.Eko. ve End. İİş. Bölümü

Milli devlet ve uluslararası milli devletler, modern dünyanın başarılı olmasını sağlayan temel etkenlerdir. Günümüzde devlet kavramı sosyal teorinin çoğu bölümlerinde karanlıkta kalmaya devam etmesine rağmen, uluslararası ilişkiler içindeki önemi de inkar edilmemektedir (Axford 1995; 127). Toplum yapısında en kapsamlı örgüt olan devlet iktidarın teşkilatlı bir şekli olarak zaman ve sosyal şartlara göre farklı biçimler almıştır (Dursun 1996; 227).

Günümüzde sosyologlar devlet ve devlet ideolojisi olgusunu yeniden ele alarak bu konuda çeşitli etkili vurgulamalarda bulunmaktadır (Touraine 1984; 43). Kurulmak istenen küreselleşme düzeni, demokratik olmayan ve uluslararası sermayenin liderliğinde yeni bir dünya düzeni getirme çabasıdır. Buna göre yeni dünya düzeni, devletin sosyal yönünü en aza indirici mahiyet içermektedir. Böylece bu gelişmelere bağlı olarak emek kesiminin demokratik örgütlenme hakkı da zaafa uğramaktadır (Özaydın 1997; 31)

Bu çalışmadaki temel iddia, milli devlet ve milli kültürün küreselleşmeden olumsuz etkilenmeyip, önemini koruduğu yönündedir.

1. Devlet Kavramı Üzerine Klasik ve Çağdaş Teorik Yaklaşımlar

1.1. Klasik Teorik Yaklaşımlar

Devlet fikri geçmiş tarihlerden itibaren, filozofların, fikir adamlarının, ideologların üzerinde tartıştıkları en önemli konulardan biridir. Siyasal bilim tarihi, "Devlet" konusu Eski Yunandan itibaren çok yönlü olarak incelenmektedir.

Devlet esasda siyasal bir örgütlenmedir; fakat bu teşkilatlanma, üzerine yerleştiği sosyal cemiyetle o suretle sıkı biçimde bağlanmıştır ki; toplum yapısı, bütün özellikleriyle tam olarak anlaşılmadan devletin de uygun biçimde kavranmasına imkan bulunmamaktadır. Zira Devlet, topluma adeta yapışmış bir teşkilatlanmadır (Dönmezer 1984; 365).

Platon'un devlet görüşü; Platon, devlet adlı eserinde, insanların tek başına yaşamayı bırakıp, toplu halde yaşamalarının nedenini insanların kendi kendilerine yeterli olmayıp, yaşamak ve gereksinimlerini karşılamak için başkalarına ihtiyaç duymaları olarak belirtir. Yani toplumu yaratan şeyin "işbölümü" olduğunu dolaylı olarak ifade eder.

Platon işbölümünden başlayarak, sınıflı toplumun yapısını kurmaya başladığı görülür. Platon'da ideal devleti Üreticiler Sınıfı, Koruyucular Sınıfı ve Yönetici Kadro olarak üç kesimden oluştuğunu görürüz.

Platon ideal devlette, toplumun yöneticilerine, toplum yararına olan bazı "yararlı yalanlar" söyleme hakkı tanır. Böylece Platon işbölümünü doğuştan kalıtımsal farklılıklara dayandırdığı sınıflı toplumu, akıllıdan akıllı, güçlüden güçlü çocukların doğacağını söylediği bir ırk anlayışı yardımıyla, sınıflar arasında çok az bir geçişkenliğin bulunacağı bir yarı kast toplumu biçimine sokmaktadır (Şenel 1986; 179-188).

Aristo'nun devlet görüşü; Aristokratik eşitsizlikçi düşüncüsü bir genel felsefe biçiminde sistemleştiren bir başka Yunan düşünürü Aristo'dur. Aristo'nun düşünce sisteminde aristokratik önyargıların yanısıra orta sınıf değerlerinin de bulunduğunu ifade edebiliriz. Aristoteles, Politika adlı eserine toplumların en yükseklerinin, diğer toplumları içine alan en yüksek iyiliğe ulaşmak amacıyla olan kent devleti (polis) olduğunu söyleyerek giriş yapar. Toplumlar Aristoteles'e göre kendini oluşturan fertlerin varlıklarından ayrı, bağımsız benlikleri olan, tabiatın oluşturduğu canlı varlıklardır (Şenel 1986; 207-217).

Devlet teorileri, gerçekte ekonomik ilişkilere ilişkin bir görüşü ve devlet ile bu ilişkiler arasındaki bağ konusunu da içermektedir. Öncelikle bu görüşün liberalizmde nasıl biçimlendiğine bakalım. Liberalizmde devlet, farklılaşmış ama ahenkli bir iktisadi alanın düzenleyicisi olarak ifade edilmektedir. Bu görüşe göre devlet; faydayı temsil eden bir kurumdan ibarettir.

Liberalizmin geliştirmiş olduğu "Devlet Teorisi"ni Hobbes, Locke ve Smith'in fikirlerini inceleyerek ele alalım.

Hobbes'in devlet görüşü; Hobbes'ın teorisi "doğal durumla" (otorite altında bulunmayan insanlar topluluğu) toplum yaşamının gerekleri arasındaki uyumsuzluk varsayımından hareket etmektedir. Hobbes'a göre, insanları denetleyen ve hareketleri de sınırlayan bir devlet olmaksızın insanlar sürekli olarak birbirleriyle, özgürlük elde etmek için çatışma halinde bulunacaklardır. Çünkü insanlar arasında ortaya çıkan 3 temel çatışma nedeni, Hobbes'a göre insan doğasının da kendisinde bulunmaktadır. Bunlar insanoğlunun sürekli olarak daha iyi yaşamak istemesinden

oluşmaktadır. Rekabet, kuşku ve özgürlük güdüsü, çatışma nedenleri olarak insan tabiatında vardır. Bu yüzden her toplumda bu çatışmalara mutlaka kaçınılmaz olarak şahit olunacaktır. Yasalarca sınırlanmadıkça, devlet tarafından denetlenmedikçe toplumların doğal hali olacaktır. Bu savaşı önlemek için bir üst kurum gerekmektedir.

Hobbes'a göre genelleşmiş bir piyasanın bulunduğu toplum kapitalist toplumun kendisidir. Bireyler toplumun her düzeyinde sürekli olarak rekabet içerisindedirler. Bireylerin iktidarı, yani etkileme gücü farklı olabilmektedir. Çünkü bazı kişilerin yeteneği, çalışma gücü daha fazladır, ellerindeki mallar daha çoktur. Bu duruma iktidar hırsının ve insanların doyum derecelerinin farklılığı da ilave edilirse, genelleşmiş piyasanın toplumu anarşiye ve kargaşaya sürükleyeceği kesindir. Bu nedenle, toplumda bir dizi bastırıcı yasaların, yani devletin gereksinimi duyulmaktadır.

Kişiler arası iktidar farklılaşması barışçı ve yasal yollardan sağlanmalıdır. Piyasa toplumunu herhangi bir savaş halini ortadan kaldırır. Bundan dolayı bireyler arasında bir toplumsal birlik geliştirmekte ve bu birlik devletin ve onun iktidarının temelini meydana getirmektedir. Hükümdar bu "ortak savunma" mekanizmasının temsilcisi olacaktır. Bu en akla yatkın, en makul yol olarak görülür. Hobbes'a göre, insanoğlu makul bir varlık oldukça da çıkarının devlete itaat etmekte olduğunu farkedecektir. Devlet mal ve güvenliğini sağlayacak, antlaşmaları belirleyecek ve onlara riayet edilmesini kontrol edecektir. Ekonomik yaşamda piyasa dalgalanmalarını en aza indirerek müdahale edecektir. Ama bunu yaparken de kaygısı hep toplumsal düzeni korumak olacaktır. Devlet bu toplumsal sistemin motorunu teşkil eden unsurlara dokunmayacaktır. Bireyin inisiyatifine, onun kârının maksimizasyonu için belirleyeceği davranış biçimine müdahalede bulunmayacaktır. Tam tersine, toplumsal barışı gerçekleştirerek devlet, bireylerin enerjilerini özel girişimleri için özgürce harcayabilmelerini sağlayacaktır. Böylece Hobbes'a göre devlet olgusu ekonomik alanın ihtiyaçlarından oluşmaktadır. Devlet, genelleşmiş piyasa toplumunun bir ürünüdür, yani gerçekte sermaye/emek ilişkisinden meydana gelmektedir.

Teorisini oluştururken Hobbes, gerçekte toplum içerisinde yer alan sosyal sınıfların varlığını göz ardı ettiğini de söylemek mümkündür.

Locke'nın devlet görüşü; Locke piyasa mekanizmasından oluşan sınıf farklılaşmalarının farkındadır. Locke mutlakiyetçi görüşü de savunmakta fakat buna karşın, toplumda yönetilenlerin rızasına dayanan bir devlet biçimini öngörmekte ve çoğunluğun karşısında azınlığın da haklarının olabileceğini savunmaktadır. Bu görüşlerinden Locke'a liberal devlet sis-

teminin asıl kurucusu denilmektedir. Aslında Locke, Hobbes'ın kurduğu devlet modelini almıştır. Ama bu modele bir de ilave yapmıştır: Ona göre, bireyler devlet karşısında her ne kadar eşit ve farksızlarsa da yine üyesi oldukları sınıfa göre bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Locke, bir yandan doğal eşitlik ilkesine bağlıdır, diğer yandan da sınıf farklılıklarını ifade etmektedir.

Locke'a göre, bireyler başlangıçta eşittirler fakat bu mal birikimi sürecinde, aralarında farklılaşma ve bölünmeler meydana gelmektedir. Böylelikle sınıflar oluşmaktadır. Sınıf devleti bu oluşumun ürünüdür. Ancak mülkiyet sahibi olanlar toplumsal yaşama gerçekten katılabilmektedir. Çünkü, rasyonel oluşlarından dolayı yönetme gücüne ve yeteneğine sadece onlar sahiptir. Bu anlayışa göre mülkiyet olgusu, adeta bir toplumsal bütünleşme fonksiyonunu ifade etmektedir. Mülksüz olanlar yani yoksullar ise devletin denetimi altında kalmaya mahkumdurlar. Locke'a göre gelişen burjuvazi, fiilen çalışan ve rasyonel sınıf olduğuna göre toplumun geleceğine hakim sınıf ta yine bu kesimdir. Emeği ve formasyonel davranış biçimi ile burjuvazi servet birikimini sağlayan sınıftır. İktisadi hayatta bu durumun anlamı tasarrufu ve yatırımları belirtmektedir. O halde mülkiyet sahibi sınıfın devleti, devletin genel yararı temsil etmemesi için hiçbir neden yoktur. Yani burjuvazinin devleti genel yarar devletidir.

Smith'in devlet görüşü; Smith ise analizini Locke'un iddiaları doğrultusunda yürümüştür. Smith'e göre, emek gibi mülkiyet de bireyin üretken eylemini belirtmektedir. Burjuvazi diğer sınıflardan farklıdır. Çünkü onu emeği rasyonelliği de kapsamaktadır. Smith, zihinsel emeğini ya el emeğinin servet ürettiğine inanmaktadır. Diğer taraftan toplumda sanayininde ancak sermayenin hacminin büyüdüğü kadar gelişebileceğini de ileri sürmektedir.

Smith'e göre değer teorisi bir hakimiyet unsurunu içermektedir. Bu hakimiyet anlayışına göre bu teori, devlet olgusunun gerekliliğini de vurgulayacaktır. Yine Smith nüfusun çoğunluğunun rasyonel faaliyette bulunma yeteneğinden yoksun olduğunu ileri sürmektedir.

Smith'in ileri sürdüğü devlet, mülkiyetin çıkarlarını savunmakla yükümlüdür. Özel girişimin yararına çalışmalıdır. Devletin fonksiyonu savunma, adalet ve alt yapı bayındırlık işleridir. Devlet, bireyin özel ekonomik çıkarlarını savunabilmesi için korumakla görevlidir.

Sonuç olarak; liberalizmin ileri sürdüğü devlet teorisinde devletin belli başlı dört görevi vardır. Mülkiyeti yoksulların yıkıcı eylemlerine karşı korumak, sözleşme çerçevesini belirlemek, sözleşmelere adalet mekanizma-

sının aracılığı ile uyulmasını sağlamak ve özel girişime cazip kamu yatırımlarını gerçekleştirmektir. Liberalizme göre, devlet olgusu ekonomik alanın görevidir.

Marks ve Engels'in görüşü; Marks ve Engels için siyaset, ekonomi tarafından yönlendirilen toplumsal olgudur. Onlara göre siyaset, toplumsal dinamizmin ifadelenişidir ki bu toplumsal dinamik de temelde sınıf mücadelelerinden doğmaktadır. Tarihsel maddeciliğin teorik ilkelerine göre toplumun değişimi maddi yaşam şartlarının gelişimi ile oluşmaktadır. Teoriye göre üretim ilişkileri, toplumun yapısını şekillendiren sosyal sınıfların nitelik ve dağılımını biçimlendiren unsurlardır. Üretim ilişkilerinin belirli bir biçimde yapılaştırdığı toplumda belirli kurumlar ortaya çıkmaktadır.

Üretim tarzı birer üst yapı unsuru olan kurumların özelliğini ifade etmektedir. Üst yapı kurumlarının toplumun temelini etkileme gücü vardır. Marks ve Engels etkileşimin var olduğunu öngörmüşlerdir. Fakat uzun dönemde toplumun ürettiği kurumları belirleyen unsur alt yapıdır. Sonuç olarak üretim güçleri üretim tarzını belirler; belirli bir üretim tarzında belirli tipte sosyal sınıflar ve bunların mücadelesi vardır ve sınıf mücadelesi siyasal rekabete neden olur. Yani, siyasal rekabet üretim ilişkilerinin bir yansımasıdır. O halde, devlet de siyasal rekabetin odak noktası olarak üretim ilişkilerinin ürettiği bir kurumdan ibarettir.

Bu açıklama şemasına uygun olarak, siyasal rekabetin odaklandığı Devlet kurumunun da bir tipolojisini yapmak mümkündür. Tarihsel maddecilik her üretim tarzına belirli tipte bir devletin tekabül ettiğini göstermektedir. Örneğin ilkel teknikler kölelerle efendiler arasındaki üretim ilişkileri ile antik üretim tarzını doğurmuş ve feodal devleti oluşturmuştur. Daha sonra üretim ilişkileri burjuvazi ile işçi sınıfı –proleterya- arasındaki mücadelede belirginleşerek burjuva devletine yol açmıştır. Böylece her kendine has üretim tarzına denk düşen bir devlet tipi meydana gelmektedir. Ne var ki devlet tipi ne olursa olsun, devletin dışlaşmamış özellikleri ne olursa olsun farklı devlet tiplerinin tekabül ettikleri farklı toplumsal formasyonlarda aynı temel rekabet olgusuna rastlanmaktadır.

Lenin'in devlet görüşü; Lenin'in devlet teorisi siyasal uygulamanın deneyiyle meydana gelmiştir. Lenin içinde bulunduğu siyasal durumun özelliğine göre, Marks'ın geliştirdiği teorik önermeleri yeniden ele almış ve eyleme yönelik katkılarda bulunmuştur.

Lenin'in Devlet teorisi, Marks'ın görüşleri istikametinde olup, tarafsızlığı öngören bir teori denemesi değildir. Ezilen sınıflar, proleterya açısından kurulmuş bir teoridir. Lenin'e göre analiz aynı zamanda, Bolşevik

parti yönünden de yürütülmelidir. Çünkü parti ezilen sınıfın, proleteryanın zorunlu teşkilatıdır. Lenin devrimci bir örgütün zorunluluğu ilkesini ortaya atarken, bu ilkeyi belirli bir devlet analizi çerçevesinde ele almıştır. Devlet tarafından yönetilen, karmaşık ve karmaşık olduğu kadar da karışıklık içeren bir toplumun varlığı Lenin'e parti ihtiyacının bir zorunluluk olduğunu düşündürmektedir. Bu fikir kendiliğinden savaşmanın yetersizliğini savunmaktadır.

Lenin'in devlet ve parti teorisine göre öncelikle ekonomik düzeyi aşabilecek devlet iktidarına karşı savaşılabilmek için devrimci örgüt, vazgeçilmez bir zorunluluk teşkil etmekte ve devrimci örgüt bir çeşit karışık devlet oluşturmaktadır. O halde bu bağlamda parti devlet gibi toplumsal ve sınıfsal farklılaşmanın meydana getirdiği bir oluşumdur.

Lenin'in parti nosyonu mekanist bir ekonomizme karşıdır. Mekanist ekonomizme göre, bireyin sınıfsal konumu bilinci belirler ve devrim, ekonomik çelişkilerin kaçınılmaz sonucu ve ürünüdür. Lenin'in anlayışındaki parti ise kollektif bir önleyici olarak devrim ortamını kendiliğinden oluşturmamaktadır. Ancak parti, çelişkilerin olgunlaşmasını sağlayarak devrim durumuna geçişi süratlendirecektir.

Partinin karşısında devlet yer almaktadır. Marks gibi Lenin de devleti "bir sınıfın diğer bir sınıfı ezmek için kurulmuş baskı aygıtı" olduğu görüşünü savunmaktadır. Lenin'e göre devlet, ister istemez bir sınıf diktatöryasını ifade ve temsil etmektedir. Devletin var oluşu, sınıf çelişkilerinin uyumlaşmazlığının göstergesidir. Devlet organik olarak bağlı olduğu egemen sınıfı namına ve onun lehine bu çelişkileri çözmek ya da yumuşatmak görevini üstlenmektedir. Bunun içindir ki, burjuva demokrasisi de gerçekte, tüm toplum üzerinde burjuvazinin diktasını teşkil etmektedir. Kapitalist sistemin hüküm sürdüğü toplumlarda, devletin biçimi ister otorite ister liberal olsun, son tahlilde burjuva diktası devletidir.

Sosyal demokratların aksine Lenin, devlet ile hakim sınıf arasında bağımsız ilişkiler olamayacağını, demokratikleşmenin bile böyle bir sonucu doğuramayacağını ifade eder. Tam tersine devlet giderek güçlenen kapitalist gruplarla giderek yoğun bağlar kurmaktadır. Oysa sosyalizme geçiş, devletin yıkılmasına eski düzenin ortadan kaldırılmasına bağlıdır. Yani toplumsal devrime yol açacak bir siyasal devrim gereklidir.

Burjuva demokrasisinin anlamı; Lenin'e göre burjuva devletinde demokrasi, hakim sınıfın açık ve terörcü şiddetinin hakim sınıfın çıkarları gereğince hasır altı edilmesi anlamına gelmektedir.

Burjuva demokrasisi baskı anlamına gelmektedir. Çünkü "sadece bir azınlık için öngörülmüş bir demokrasidir". Gerçekte de Lenin'e göre siya-

sal özgürlüklerin toplantı ya da basın özgürlüğünün, iktidar ve mülkiyet, devletin aracılığı ile ve onun sayesinde kapitalistlerin elinde oldukça belirgin bir içeriği olamaz. Bütün bir demokraside kapitalizmin üretim ilişkisini ve yaygınlaştırdığı sömürü mekanizmasını inkar etme imkanı çok kısıtlıdır. Böyle bir toplumda demokrasi olduğu zaman bile emek/sermaye ilişkisi aslında kuvvetlenmektedir. En demokratik burjuva devletinde ezilen kitleler; kapitalistlerin demokrasinin beyan ettiği sözde eşitlik ile gerçekte yaşadıkları ve onları ücretli köle, proleterya haline sokan oyunlar arasındaki açık ilişkilerle karşılaşmaktadırlar.

Burjuva demokrasisinde, burjuva meclisi önemli sorunları çözmez, bu sorunlar borsa ve bankalarca çözülür. Yani demokrasi bir devlet biçimidir, devletin bir çeşididir. O halde önder devlet, baskının ve zorun örgütlenmiş, sistematik bir uygulamasıdır. Bu nedenle, burjuva demokrasinin proleterya için ancak görece ve sınırlı bir nitelik ve değeri vardır. Bastırıcı güç olarak devlet ve tekno-ekonomik bir aygıt olarak devletin burjuva ile bağlantısı kaçınılmaz olmakla birlikte, toplumun dışında ve üstünde inşa edilen devlet aygıtı, sınıfsal zıtlıkları giderdiği yanılmasını yaratabilmektedir. Bu, gerçekte bir görünüşten ibarettir. Çünkü bastırıcı niteliği, demokratik devletin önde gelen özelliğidir. Bastırıcı işlemlerin yürütülmesi için devlet belirli kurumlar geliştirmiştir. Bunlar; bürokrasi ve ordudur.

Lenin kapitalist devlette bir paradoksun varlığına da dikkat çekmektedir. Lenin, gelişmiş bir kapitalist toplumda devletin, aynı zamanda rasyonel, ekonomik ve teknik bir aygıt da oluşturduğunu kabul etmektedir. Kapitalizmi bankalar, karteller, posta örgütü, tüketim kooperatifleri ve meslek birimleri gibi kuruluşlarla denetim aygıtları meydana getirmiştir. Bu büyük bankalar olmaksızın sosyalizmi gerçekleştirmek imkansızdır. Büyük bankalar sosyalizmi gerçekleştirmek için ihtiyacımız olan ve kapitalizmden olduğu gibi hazır olarak aldığımız "devlet aygıtıdır". Kapitalizm kayıt ve denetim işlerini düzenlemiş ve herhangi bir okuma yazması olan insanın anlayabileceği şekle sokmuştur. Lenin'e göre "kayıt ve denetim" aygıtı sosyalizmin inşası için gereklidir. Yine Lenin'e göre sosyalizme geçiş döneminde siyasal düzeyde eski toplumdan kopuş mutlaktır ama ekonomik alanda kopuş öğeleriyle eski toplumun öğeleri yanyana yaşatılmaktadır. İleri kapitalizmin iş örgütlenmesini, üretim gücünü ve ileri teknolojisini sosyalizmde kullanmak zaruridir.

Lenin'e göre devletin elinde bulundurduğu denetim olgusu, üstünde önemle durulan bir olgudur. "Denetim konusunda, bütün mesele kimin denetlediği ve kimin denetildiğidir" yani hangi sınıfın bu denetimi yaptığı ve hangisinin bu denetime tabi tutulduğudur. (Vergin 62-100)..

1.2. Devlet Üzerine Çağdaş Anlamda Teorik Yaklaşımlar

Çağdaş söylemde de devlet olgusu üzerine çeşitli bakış açıları vardır. Milli devlet biçiminde ısrarın görülmesi ve bu devletlerin dünyada birbirlerine muhtaç olduklarını bilmelerine rağmen sürekli olarak milliyetçiliğe başvurulması ve ayrılıkçı siyasi kuvvetlerin olması şaşırtıcı gelmemelidir.

John Ruggie'nin gözlemleri çerçevesinde dünya devletlerinin daha derinlik kazanması ve zamanla genişlemesi fikri, küreselleşme sürecinde sözde kendini gerileme içinde bulacaktı. Modern dünyada siyasi kimliğin efsanevi gücüne bağımlılığın artması, millet kavramının öyküsü ve modernliğin kuramsal boyutunda devlet içinde yaşamının ayrıcalıklı bir yeri vardır. Devletin bir "sistem" olarak var olması dünya politik sistemi içinde hala uygun bir tekliftir. Modern dünya, milli devletler arasında elçilikler kanalıyla meydana gelen rutin etkileşimler, antlaşmalar, ani göç politikaları, dünya politikalarının düzensizlikleri ve bölgesellik idealinin doğal kabul edilmesi gibi faktörler, hala dünyanın farklı devletlerden oluştuğunu gösterir. Fakat devlet, milli kimliğin biçimsel anlamı olsa da, farklı kültürler var iken uluslararası bir aktör olarak meşruluğu iddia edilebilir. Arnason ve Anderson'a göre devletler, küresel güçlerle ve diğer devletlerle alt kültür hareketlerinin karmaşık ve belirsiz ilişkilerden yararlanmak istemeleri, toplumsal hayaldir. Bu devletler, geleneksel toplumların ve yerelleşmenin dünyaya yayılmasını ya da çoğu birbirinden farklı sistemler üzerine kurulmuş zorla kabul ettirilen birleşmelerin oluşumunu sağlamak, böylece modern devletler; yerel konularda güçlü yerel ilişki sınırlarını yeniden oluşturma, yıkıcı ve bütünleştirici ilişkilerin her ikisini kimlik oluşturma için yeni ilişkilerle mümkün olduğunca geliştirmeye çalışmaktadırlar. Aynı zamanda modern devletler, kıtalar arasında ittifakların gelişmesi ya da ticaret ve çok taraflı insani yardımların gelişmesine doğru yönelen, birbirine bağımlı olmayı ve karşılıklı dayanışma içinde bulunmayı geliştirmişlerdi. Bu birleşmelerin, milli devletlerin bütünleştirici kapasitesi ve şartları üzerinde bir meydan okuma vardır. Modern devletler, alt kültür aktörleri için gerekli alternatif kaynakların ortaya çıkarılmasından beri, istatistiki sayısal yazıları kullanmaya başlamışlardır.

Küreselleşme, bölgesel milli devlet krizine kuramsal bir yaklaşım gösteren bütünleşmedir. Bundan dolayı uluslararası, bölgesel ve küresel güç yapıları, devletlerin asıl uygulama şartları içinde milli devlet ile geleneksel ve resmi otorite arasında büyük bir ayırımın var olduğunu iddia etmektedir. Buna göre bu güçlü yapılar, uluslararası rejimleri ve organizasyonları dünya ekonomisinde giderek aklın hakim olması, uluslararası yasaları zorlamaları ve milli devletin güvenlik kapasitesinin azalmasına yol açmaktadır. Böylece milli devletin zayıflaması ile devlet, alt kültürel güç-

ler ve aktörler arasındaki farklar, bunların iç içe yaşayabilme ve bunu sağlamaya yönelik görüşlerin gerçekleşmeme durumu oluşabilecektir.

Friedman'ın "küresel sosyal gerçeklik" diye tanımladığı şeyler, görünüş olarak milli devletleri, hem küresel yapılar, hem de kendi değerlerini uygulama yoluyla kollektif değerler haline getiren sentezlemesidir.

Küresel sistemin oluşum sürecinde, karşılıklı ilişkiler ve tepkiselliği bir arada tutmak için ilişkiler ve bağımlılığın her ikisi de, devletleri anlamada önemlidir.

Bireysel bağılıklar; egemenlik ya da uluslararası anarşi ya da serbest ticaret gibi çok geniş bir kültürel iklimle ilişkilidir. Bu ilişki koşulları içinde onların kimlikleri belirlenmekte ve orada anlamlar dünyasının devamını sağlamaktadır.

Devletleri tabandan inşa edilen, aynı zamanda kendi ırksal üstünlüğü esasına dayanan "hayali topluluklar" olarak tasarlamak gereklidir. Alt kültür aktörleri ve etnik kimlikler devletin gücünü sınırlandırmaya yönelik olmakla birlikte devlet, bu süreçte belirtilen olumsuz etkileri gidermeye yönelik davranmak zorundadır.

Devlet kavramının gerilemesinde üç özellik belirtilmiş olup ve bunlar politik sahanın organizasyonunu, geleneksel politik yapının dönüşümü şeklinde oluşmuştur. Bu özellikler; devletin bağımsızlık doktrininde değişiklik, milli devlet otonomisinde anahtar alanlar olan politika üretme ve bunu uygulama, son olarak da devletin kendi varlığının aslı olan milli kimliğinin gösterimidir (Axford 1995; 134).

2. Küreselleşmede Devlet ve Bölgesellik

Modern küresel sistem içinde devlet hem sosyal bir kurum ve hem de bir aktördür. Aktörler; kendi kimliklerini yaratma ve yeni kimlikler için kültürel anlamları kullanıp onları harekete geçirerek, sistem ve yapıyı yeniden üretirler. Kendilerini yeniden tanımlama dönüşümü, genellenmiş ve güçlü geleneksel kuralların değiştirilmesi çerçevesinde oluşturulmaktadır. Fakat bu kurallarda ısrar göstermek ve böylece bu ısrar altında bir aktörün kendini tanımlaması imtiyazı sağlanamayabilir. Kuralların karakterindeki değişimler ya da kültürel yazılar (örneğin küresel medya ağının milli sistemler üzerindeki gayri resmi etkisinin genişlemesi ya da milli tanımlamanın değerlere dayandırılması) yerelleşmede, kimlik tanımlamalarında karışıklıklara neden olabilir.

Küresel sistemde var olan şartların dönüşümünde, mevcut kimlikler için zorluk çıkarmak gibi yerleşme ve bölge içinde yabancı yeni kimlik "alanı" yaratılabilir. Böylece küresel haberleşme süreci ya da Avrupa

Birliği'nde ortaya çıkan bölgesel politik süreçler gibi radikal bölgesel hareketler, diğer sosyal ve kültürel kuvvetler, lobicilik, etnik gruplar üzerine dayatmacılık şartlarını değiştirmek yoluyla devletsiz aktörler ve alt kültür arasında yeni kimlik şekli üzerine etkili bir canlandırma yapılabilir.

Göçün kurallara ve kültürlere dayalı vatandaşlık tanımlamalarını sürdürmesi, milli devletler için daha zor bir durumu ortaya çıkarmıştır.

Ekonomik göç süreci, çok kültürlü dünyadan metropolitan ülkelere döndü ve kısmi milli taleplerde etnik ve ırki kimlikler arasındaki gerilimi şiddetlendirmektedir. İyi organize edilmiş piyasa ilişkileri ve onların dünya politikasıyla bağlantıları ve meşruiyetleri, küresel liberalizm ve ferdiyetçiliğin evrensel değerleri haline getirmiştir. Bu durum karşısında bir çözüm yolu olarak evrensel vatandaşlık tanımlamasına yönelinir ve böylece çok kültürlü bir düzeni kurmak için veya etnik/ırki ayrımcılığa yönelik bir dönüşüme yol açılmış olunur (Axford 1995; 135).

2.1. Küresel Sistemde Milli Devlet ve Rolü

Milli devlet, fertleri millileştirme denemeleri, yerel kimlikleri vatandaşlık haklarının verilmesi, milletleşme, çeşitli milli semboller, törenler, bayraklar, tarihi günleri kutlama ve milli tatil günlerini anma gibi kolektif, politik kimliğin modern şeklidir. Milli devlet, yerel ya da daha iç kimlikleri birleştirmiştir (Axford 1995; 152).

Milli devletin modernleşme sürecinde küresel güçlerin etkisiyle yerleşme devreye girmekte olup, bu duruma genellikle "millet oluşturma" adı verilmektedir. Küresel elektronik medya; dünya piyasaları, milli sınırları aşan yönetim kurumlarının bölge ve kimlik arasındaki ilişkiyi karıştırmasıyla yeni bir yerel kimlik oluşturmak için yerel kültürle ilgili iyi niyetli yazıları referans göstermek yoluyla gittikçe artan yayın yapmaktadır. Küresel kültür içinde kendi özelliklerini koruyabilme şansına sahip olan kültürler için, küresel sistemin teknolojisini kullanarak uluslar arası düzeyde kendi bölgesel bilgi ve iletişim ağlarını kurabilme imkanı mevcuttur (DPT Raporu 1996; 17).

Kültür, bir yapı açıklayıcı olarak ya da kimliğin bir kaynağı olarak veya anlamlar olarak görülmesiyle daha iyi anlaşılmaktadır.

"Dünya kültüründe, bir küresel kültür var mı?" şeklinde bir tartışma olmaktadır. Tartışmanın görünen yüzeyinde mevcut durumun ispatına yönelik garip sorular ortaya çıkabilir. Dünya devleti yoluyla kültürel homojenlik ve bütünleşmenin oluşmaması ve bu durumun milli kültür alanı ya da belirli alana bağlı olmayan bir organizasyonla taşınması, kü-

resel kültürün varlığı gibi gözükmemektedir. Ayrıca bütün küresel olaylar dünya bütünleşmesini sağlayamaması açık olmakla birlikte tüm dünyayı etkilediği halde etnik milliyetçilik akımları üzerinde, yeniden yapılandırıcı bir role sahip değildir. Buna karşın evrensel yayılma veya bütün dünyayı kapsayan kültürler, küresel gelecekteki kimlikler ve anlamları haber vermektedir.

Küresel etkileşimlerden dolayı mevcut üretimlerin çeşitlerinde daha büyük bölünmeler gerçekleşmekte, televizyonun gazetelerin etkinliği görülmekte bundan dolayı onlarda bu piyasaya uygun hizmetler ve üretimlerin yönlendirilmesine doğru sınırlamalar koymaktadırlar. Yerelleşme, bir iç kimlik olma özelliği taşımakta olup bu iç kimlik ise karmaşık değişikliklerin bir bölümünü oluşturmaktadır.

Günümüzde küresel kültür varsayımı "köklerinden yoksun" olarak (Antik dönemdeki Yunan-Roma ve Ortaçağdaki İslam-Hıristiyanlığın evrenselliği manasında) dünya geneline yayılmak doğrultusundadır. Küresel Kültürün kimlik üretme gücünü dışlamak zorunda değiliz, çünkü bu güç küreselleşme sürecini anlamada, dönüşüme karşı koyabilir veya karşı koyar. Bu noktada kanıt zenginliği vardır.

İleri sürülen tartışmalarda dünyanın kültürel olarak homojenliğidir. Sosyal kültürel ve direnen kanun ve uygulamaların canlılığı içinde, kısır döngüsel tartışmalar artarak devam eder.

Mevcut küresel koşullar, parçaların bütünlüğü şeklinde tanımlanmaktadır. Küresel bir dünya, ekonomik ve kültürel olarak birleşik değildir. Üretim ve tüketimde küreselleşmeden dolayı küreselleşme, anlamını yine de üretmemektedir(Axford 1995; 158).

Küresel kültürün güvenilmez olduğu iddiası ya da çelişkilerinde bile bir küresel fikri üretmemekte veya kültürel kimlik temin edememektedir. Diğer bir deyişle küresel kültür, milli kültürler, geleneksel, yerel kültürler gibi aynı etkilere sahip olmadığı söylenebilir. Kısmen bu iddia, çoğu insanın geleneksel yaşam tarzının tahribinin amacı gibi çağdaşlaşma ve küreselleşme ile ilgili hislerindeki şüpheyi yansıtmaktadır. Bizler daha iyi bir dünya vizyonu sunan evrenselcilik ve kozmopolitiklik çemberinden hoşlanabiliriz. Ancak onlar içerisinde kültürel emperyalizmin ideolojik kaynağını, batı kültüründen dünyanın diğer kesimlerine kitle kültürünün empozesini veya transferini de görebiliriz. Bundan dolayı kültürel dirençliğin cazibesi, modern dünya sisteminin jeo kültürü tarafından hala tuzağa düşürülmüş olan modern bir dünya, yıkıcı olmaktadır. Neticede karşıt kültürel hareketlerin veya sorunlu grupların belli özellikleri, onların potansiyel verimsizliklerinden daha az önemlidirler. Her ne kadar doğru

olsa da Bosna'daki görülen ırksal milliyetçiliğin gerici biçimlerine nadiren uzanmaktadır. Yerli halkı veya azınlıkları tehdit eden kesimlerdeki kültürel dirençlilik, Fridman'ın küresel kültürel ekonominin hegemonyasının yıkılışı olarak adlandırdığı bir kısım gibi görülmek zorundadır.

Kültürel dirençliğin içerisindeki bu önemli oyuncular, batı kültürünün hakimiyetine resmi muhalifler diye adlandırılabilir. Bu aktörler, Birleşmiş Milletler kurumunun UNESCO'su veya liberal teolojinin öğretileri tarafından etkilenen Ruhban ve kiliselerden gelebilmektedir.

Yapılan vurgu, parçalanmışlık ve homojenleştirmenin her ikisi de küresel sistem içinde görülmekte olup, bunların hiçbirisi bir diğerini empoze edici değildir. Sadece kültürel dirençlilik içinde dönüşüm gücünü tahmin etmek mümkündür. Bundan dolayı küresel bir jeo kültür gibi Batının kültürel gücündeki entropi derecesinin abartılması kolaydır.

2.2. Küresel Sistemde Devlet ve Ekonomik Anlamda Rolü

Sosyal refah devleti kavramı 1970'li yıllara kadar yoğun bir ilgi gördü. Bu kavram 1970 ile 1980'li yıllar arasında giderek önemini kaybetti. Küreselleşme süreci ile devlet kavramı "büyük fakat verimsiz devlet" anlayışı yerine "küçük ancak güçlü devlet" anlayışı hakim olmaya başladı. Böylece devlet bir yandan yaptığı pek çok işleri özel sektöre devrederken, diğer yandan da ağır, hantal yapısını küçülterek, daha hızlı karar alan, daha çabuk hareket eden ve daha kolay kontrol edebilen bir yapıya dönüştürülmektedir (Yazıcı 1999; 45- 47).

Uluslararası ekonomideki gelişmeler, uyum ve küreselleşme sürecindeki değişimler, iktisadi faaliyet düzeyindeki değişimler ve nisbi ürün ve faktör fiyatlarındaki değişimler gelir ve servet dağılım biçimlerini etkilemiştir. Endüstrileşmiş ülkelerin takip ettiği anti-enflasyonist politikalar dünya ekonomisinde son onbeş yılda büyümenin yavaşlamasından sorumludur. Bu yavaşlama, dünyadaki gelir dağılımını ve gelir düzeyini doğrudan ürün/ürün faktörlerini de dolaylı olarak etkilemiştir (Ghai 1995; 55).

Bütün endüstrileşmiş ülkeler, yeni bir halk politikası yaratmak için rekabete itilmişlerdir. Serbest Ticaret Antlaşması (FTA) bu çalışmaların bir sonucudur. Bu durum Avrupa için geçerli değildir. FTA (Amerika-Kanada Antlaşması) ve Avrupa Birliği (EC)'nin her ikisi de 1990'larda ülkeleri piyasa temeli, ticaret merkezli politikalara uymaya zorlayan yeni politik çevredir.

Birleşik bir hedefe yönelmenin ortaya çıkmasıyla beraber iş dünyasının seçkinleri, bütün dünya üzerinde kontrol edilemeyen bir pazarla tanıştılar. İş dünyasının elitleri en az kısıtlama ile yeni yatırımlar ve yatırımlardan vazgeçmek için ülke sınırlarını dikkate almadan işlerini kurabilmek amacıyla, yeni kurallar istediler. Mevcut kurallar işlerin önünde bir engel olarak görüldü, bunlar mal ve hizmetlerin dolaşımı için değiştirilmek zorundaydı.

Sosyal ve ekonomik düzendeki değişmeler, ülkeler ve işçiler üzerinde güçlü ve genişleyen sonuçlar doğurmuştur. Firmalar küresel rekabetçi özelliklerini genişletmeye çalıştıklarında, verimliliğini artırıcı teknolojilerini genişletmeye çalıştıklarında, verimliliği artırıcı teknolojilere de uyma baskısı altına girmektelerdir. Genellikle bu durum, istihdamdaki büyümenin azalmasına yol açar.

Serbest ticaret ortamında bazı ülkeler, endüstriyel rekabetlerin bedelini ve diğer ülkelere olan etkilerini dikkate almaksızın pazarlarını genişletmeyi amaçlamaktadırlar. Bu tür ekonomilerde belirleyici unsur, ülkenin fiyat avantajı sağlamasına dayanır. Maliyeti en aza indirmek en önemli özellik haline gelmiştir (Drache-Gertler 1991; 4).

Yeni kurumsal yapılanmanın en önemli yönü, yasal olarak sendikaların kurulması ve toplu pazarlığın yayılmasıdır. Toplu pazarlık sürekli olarak işverenler üzerinde baskı aracı olarak görülmektedir. Bu düzenlemelere rağmen işletmelerin kârlı hale gelmesi bu kurumsal düzenlemelerin başarısını gösterir.

İç talebe dayalı olarak endüstrileşmiş toplumların halk politikaları oluşturmaya yönelmeleri, Fordizmin sonunun geldiğini işaret etmektedir. Bu durum son 30 yıldır uygulanan ekonomik büyüme modeline belirgin bir ara verildiğini gösterir. Devletler yatırımların önündeki engelleri kaldırmaya çalıştıklarında bunu dünya ticaretine en uygun ortamı yaratmaya yönelik ilkeler oluşturmakla yaparlar. Böyle bir durum, neo-liberalizmin ham ilkelerine dönüşte yeniden bir düzenlemeyi içerir. Pazar gücü, etkisini serbestçe gösterdiğinden, ülke yönetiminin düzenlemeleri yetersiz kalır. Teoride piyasa liberalizminin amacı devleti katı politik çerçeveye kuşatmakla "ki bu durum" esnek pazar güçleri, sosyal düzeni doğuracaktır.

Keynes'e göre rekabetin temelde milli ve milletlerarası olması itibarıyla kaçınılmaz olarak sert ve bozucu etkileri vardır. Bu küresel ticaretin dinamikliğine ve uluslararası finansal pazarların geçiciliğine bir örnektir. Post Keynes'yen süreçte ticaretin kuralları, sınırları dikkate alınılmada yatırım yapılabilmesini ve yatırımdan çekilebilmeyi hızlandırmak için yöneticiler tarafından bu anlayış oldukça değiştirilmiştir.

Günümüz dünya ekonomisinde para hareketleri, dolaşım alanları ve kredi akışları, mal ve hizmet akışından bağımsız olarak işlemektedir. Böylece bütün dünyada enflasyonist fiyat hareketleri ve kısa süreli spekülasyon kazanç için kriz oluşturan parasal hareketler görülmektedir.

Küreselleşme sürecinde açık pazarda yükselen rekabet, Amerikan endüstrisinde azaltıcı etki yapmıştır. Bunun sonucunda 1980'lerin başında 1.5 milyondan fazla meslek, üretim sektöründen çekilmiştir. Para dolaşımının hızlanması yoluyla Amerika'daki yerel birlikler, üretimlerini ülkenin bir bölgesinden diğer bölgesine kaydırabilmişlerdir. Dünyadaki bilinen ticaret engellerinin azalması ve artan para hareketliliği birliklere, ilerideki yatırımlarını kontrol etme gücü verir. Ülkeler, güçlü ekonomik birliklerle pazarlık etmeye zorlanan firmalar gibi davranırlar. Paranın dolaşım hızından dolayı, yerel endüstrilerin teknolojik gelişmelerle rekabet etme baskısı büyük ölçüde azalmıştır. Ülkelerdeki artan rekabet, endüstriyel planlamanın koordinasyonuna engel olmaktadır.

Küresel ekonomiden zarar gören çalışmalarını korumak için ülkeler, kendi endüstrilerini desteklemek için çeşitli yollar bulmalıdırlar. 1990'larda endüstriyel politika tartışmaları, ülkelerin pazarları şekillendirme ve piyasalar tarafından şekillendirilme sorunu ile karşı karşıya kalması, ekonomik politikanın en üst sorununu teşkil etmektedir (Drache-Gertler 1991; 9).

Küreselleşme sürecinde Kanada'ya baktığımızda bu yeni dönem Kanada için yeni baskılar oluşturmaktadır. Kanada yönetimi, büyüme için makro politika olarak eski rekabetçi kapitalizm fikrini benimsemeye yönelmiştir. Küçük firmalardan oluşan Kanada endüstrisinin yeniden yapılandırılması zor olduğu için bir çok devlet, Kanada sanayisinden çekilmişlerdir. Kanada endüstrisi, giderek artan ticaret merkezli dünya ile rekabet edebilecek durumda değildir. Bu yüzden Kanada içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için yeni yöntemler geliştirmelidir. Kanada'nın bir an önce tedbir alması gereken üç olay: Büyüyen bölgesel eşitsizlikler. Kebek'in milliyetçi ayrılığı ve Kanada'nın sosyal yardım sistemindeki erozyondur.

Kanada'nın karşı karşıya kaldığı en önemli karar ya küresel pazarın kendilerini şekillendirmesine izin verecekler ya da devlet politikasında değişiklik yapacaklar. Kanada'nın kendi geleceğini kararlaştırmada politik çözümlere ihtiyacı vardır. Eğer yöneticiler insana yatırım yapmazlarsa, vatandaşlarını küresel rekabetin belirsizliğinden korumazlarsa, istenen pozitif gelişme olmayacaktır. Küresel rekabetin yeni alanlarında piyasa güçlerini harekete geçirerek ülkenin ekonomisine destek olabilmek sonuçta en etkili olan yöntemdir (Drache-Gertler 1991; 12).

SONUÇ

İkinci Dünya savaşından sonra ortaya çıkan soğuk savaş dönemi ancak 1989 sonu itibariyle bitmiştir. Soğuk savaş olgusunu dünya siyasi, kültürel, ekonomik, askeri yönden kendine özgü bir şekilde tanımlama biçimi oluşturmuştur. Ancak 1990'lara gelinilmesiyle dünyayı küreselleşme, küresel ekonomi, dünya köyü gibi kavramlar ve kavramların öngördüğü ekonomik, kültürel, siyasi oluşumlar kendini göstermeye başladı.

Küreselleşme dünyanın çeşitli milletlerini birbirine bağlama amacı taşımaktadır. Yani uluslararası bağların en iyi örneklerinden birisi küresel ekonomidir. Küresel ekonomi, dünyanın bütün bölgelerini içine alan tek bir bütünleşmiş ekonomik sistem olma iddiasını taşımaktadır. Küresel Sosyal Gerçeklik, milli devletleri, hem küresel hem de kendi değerlerini kolektif değerler haline getirme çabasıdır.

Ülkelerin bir "sistem" olarak dünya politik sisteminde hala önemli yerleri vardır. Ülkeler birbirleriyle çeşitli kanallar aracılığıyla ilişki içindedirler. Bu ilişki biçimleri, dünyanın farklı devletlerden oluştuğunu gösterir. Buna göre milli devlet, milli kimliğin resmi anlamı olsa da kendi içinde farklı kültürler var iken bile uluslar arası bir aktör olarak meşruluğu iddia edilebilir.

Büyük devletlerin, küresel güçlerle ve diğer devletlerle alt kültür hareketlerinin karmaşık ve belirsizliğinden yararlanıp, kendi menfaatlerini en yüksek seviyeye çıkarmak görüşü pek geçerli bir görüş olarak görülmemektedir. Küresel güçler veya büyük devletler, yerelleşmenin dünyaya yayılmasına çalışmakla birlikte aynı zamanda çoğu birbirinden farklı sistemler (düzenler) üzerine kurulmuş, zorla kabul ettirilen birleştirmelerin oluşumunu da oturtmaya çalışmaktadırlar. Bu gelişmelere bağlı olarak modern devletler, yerel konularda güçlü yerel ilişki sınırlarını yeniden oluşturma, yıkıcı ve bütünleştirici ilişkilerin her ikisini de oluşturma için yeni ilişkiler ağı oluşturarak gerçekleştirme uğraşı içinde olmaktadır. Ancak Batılı birçok düşünürün göre bütün küresel olaylar, dünya bütünleşmesini sağlamaması açık olmakla birlikte dünyayı etkilediği fakat etnik milliyetçilik akımları üzerinde yeniden yapılandırıcı bir role sahip değildir. Küresel kültürün, milli kültür ve yerel kültürler gibi aynı toplama etkilere sahip olmadığı söylenebilir. Ayrıca küresel güçlere karşı yerel güçler tarafından, kültürel dirençlilik de söz konusu olmaktadır. Kültürel dirençlilik ise Batı kültürü hakimiyetine muhalif özelliği taşımaktadır. Küresel dünya, ekonomik ve kültürel olarak birleşik değildir.

Küreselleşmenin etnik milliyetçilik hareketlerini güçlendirip, "milli devlet" olgusunda çözülme olacağı yönündeki beklentiye karşın, küresel-

leşme sürecinde merkez güçlerin bu yöndeki yaklaşımlarını reaksiyon olarak "milli devlet" kendi yapısını daha iyi organize ederek bu süreçten güçlenerek çıkmaları olgusu, rasyonel olarak gözlenmektedir. Bununla birlikte etnik yapılarda ait oldukları devletler ile uyum içinde yaşamak sürecine girmeleri beklenmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- DÖNMEZER, Sulhi; **Sosyoloji**, Genişletilmiş 9.Baskı, Savaş Yayınları, Ankara 1984
- ŞENEL, Alaaddin; **Sosyal Düşünceler Tarihi**, Teori Yayınları, Ankara 1986
- VERGİN, Nur; **Siyaset Sosyolojisi, Filiz Kitapevi, İstanbul 1980**
- TOURAINÉ, Alain; "The Waning Sociological Cife", **The Global Crisis, Sociological Analyses and Responses**, Ed. By E. Tiryakian, Leiden-Brill 1984
- AXFORD, Barrie; **States and the Global System**
- AXFORD, Barrie; **Culture and the Global System**
- AXFORD, Barrie; **The Ideo of Global Cultures**
- AXFORD, Barrie; **The Global System, Economics, Politics and Culture**, St. Martin's Press, New York 1995 DRACHE, Daniel-GERTLER, Meric; "The World Economy and the Nation State the New International Order", **The New Era of Global Competition State Policy and Market Power**, Mc Gill-Queen's Univ. Press, Montreal-Kineston London 1991
- ÖZAYDIN, Mehmet Merve; "Küreselleşme ve Sendikalar", **Tes-İş Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, Ankara 1997
- YAZICI, Erdinç; **Yeni Bir Yüzyıla Gireken Sendikal Hareket ve Yeni Misyon Arayışları**, Şeker-İş Yayınları, No: 96, Ankara 1999
- DPT Raporu; "Küreselleşme ve Değişen Uluslararası Sistem", **Ulusal Üç Aylık Akademik/Politik Dergi**, Sayı: 2, Ankara 1996 DURSUN, Davut; "Devlet Karşısında Sivil Toplumun Artan Gücü ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme", **Türkiye'yi Yeniden Düşünmek Sempozyumu**, Türkiye Gönüllü Kültür Teşekkülleri 6. İstişare Toplantısı, Hak-İş, Ankara 1996
- GHAİ, Draham; "Yapısal Uyum, Küresel Bütünleşme ve Sosyal Demokrasi", **Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma**, Ed. Rehee Prendergast-Frances Stewart, Çev. İdil Eser, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995.